त्रिशोकः काण्वः।इन्द्रः, १ अग्नीन्द्रौ। गायत्री।

आ घा ये अग्निमिन्धते स्तृणन्ति बर्हिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा॥ ८.०४५.०१

ये। अग्निम्- पावकं सत्क्रतुम्। इन्धते- उद्दीपयन्ति। येषाम्। इन्द्रः। युवा- तरुणः। सखा- मित्रभूतः। ते। आ- आभिमुख्येन। आनुषक्- आनुपूर्व्येण। बर्हिः- आसनम्। स्तृणन्ति- सज्जीकुर्वन्ति ॥१॥

बृहन्निदिध्म एषां भूरि शस्तं पृथुः स्वरुः। येषामिन्द्रो युवा सखा॥ ८.०४५.०२

एषाम्। इध्मः। बृहत्- महान्। भूरि- प्रभूतम्। शस्तम्- स्तोत्रम्। स्वरुः- दीप्तिः शब्दो वा। स्वृ शब्दोपतापयोः। पृथुः- महान्। येषामिन्द्रो युवा सखा ॥२॥

अयुद्ध इद्युधा वृतं शूर आजति सत्वभिः। येषामिन्द्रो युवा सखा॥ ८.०४५.०३

अयुद्धः- स्वतो युद्धरहितः सन्। युधा- युद्धोद्वेगेन। वृतम्- आवृतम्। शूरः- समर्थः। सत्वभिः- स्वकीयैर्बलैः। आजति- नमयति। ॥३॥

आ बुन्दं वृत्रहा ददे जातः पृच्छद्वि मातरम्। क उग्राः के ह शृण्विरे॥ ८.०४५.०४

जातः- उत्पन्न एव। वृत्रहा- इन्द्रः। के के। उग्राः- उद्गूर्णाः। शृण्विरे- श्रूयन्ते। इति। मातरम्- स्वजननीमदितिमखण्डप्रकृतिम्। वि- विशेषेण। पृच्छत्- पृच्छति ॥४॥

प्रति त्वा शवसी वदद्गिरावप्सो न योधिषत्। यस्ते शत्रुत्वमाचके॥ ८.०४५.०५

त्वा- त्वाम्। प्रति। शवसी- बलीयसी अदितिः। वदत्- अवदत्। यः। ते- तव। शत्रुत्वम्- रिपुत्वम्। आचके- कामयते। सः। गिरौ- पर्वते। अप्सः- दर्शनीयः। न- च। योधिषत्- योधयति। इति ॥५॥

उत त्वं मघवञ्छृणु यस्ते वष्टि ववक्षि तत्। यद्वीळयासि वीळु तत्॥ ८.०४५.०६

उत- अपि च । त्वम् । मघवन्- इन्द्र । शृणु । यः- यत् । वष्टि- कामयते । तत् । ववक्षि- आवहसि । यत् । वीळयासि- दृढीकरोषि । तत् । वीळु- दृढं भवति ॥६ ॥

यदाजिं यात्याजिकृदिन्द्रः स्वश्वयुरुप। रथीतमो रथीनाम्॥ ८.०४५.०७

यत्- यदा । स्वश्वयुः- शोभनाश्वकामः । आजिकृत्- युद्धकृत् । आजिम्- युद्धम् । याति- गच्छति । तदा । रथीनां रथी- महारथो भवति ॥७ ॥

वि षु विश्वा अभियुजो वज्रिन्विष्वग्यथा वृह। भवा नः सुश्रवस्तमः॥ ८.०४५.०८

विश्वाः- सर्वाः । अभियुजः- अभियोक्त्रीः प्रजाः । वज्रिन्- वज्रपाणे । विष्वक् यथा भवन्ति तथा । वि- विशेषेण । सु- सुष्ठु । वृह- छिन्धि । नः- अस्माकम् । सुश्रवस्तमः- अतिशयेन श्रुतिमान् । भव ॥८ ॥

अस्माकं सु रथं पुर इन्द्रः कृणोतु सातये। न यं धूर्वन्ति धूर्तयः॥ ८.०४५.०९

यम् । धूर्तयः- हिंसकाः । न । धूर्वन्ति- हिंसन्ति । तम् । रथम् । इन्द्रः । सातये- लाभाय । अस्माकम्- नः । पुरः- पुरतः । सु- सुष्ठु । कृणोतु- करोतु ॥९ ॥

वृज्याम ते परि द्विषोऽरं ते शक्र दावने। गमेमेदिन्द्र गोमतः॥ ८.०४५.१०

शक्र- शक्त । इन्द्र । ते- तव । द्विषः- द्वेष्टॄन् । परि वृज्यामः- त्यजामः । ते- तव । गोमतः- चिद्रश्मियुक्तस्य । दावने- दाने । अरम्- पर्याप्तम् । गमेम- गच्छेम । इत्- एव ॥१० ॥

शनैश्चिद्यन्तो अद्रिवोऽश्वावन्तः शतग्विनः। विवक्षणा अनेहसः॥ ८.०४५.११

शनैः । चित्- एव । यन्तः- गच्छन्तः । अद्रिवः- वज्रिन् । अश्वावन्तः- प्राणतुरगवन्तः । शतग्विनः- प्रभूतगतिशीलाः । विवक्षणाः- वोढारः । अनेहसः- अनघा भवेम ॥११ ॥

ऊर्ध्वा हि ते दिवेदिवे सहस्रा सूनृता शता। जरितृभ्यो विमंहते॥ ८.०४५.१२

ऊर्ध्वा- उत्कृष्टा। हि- खलु। ते- तव। दिवेदिवे- प्रतिदिनम्। सहस्रा शता- अनन्ता। सूनृता- प्रियहितवाक्। जरितृभ्यः- स्तोतृभ्यः। विमंहते- विशेषेण यजमानो यच्छति ॥१२॥

विद्मा हि त्वा धनंजयमिन्द्र दृळ्हा चिदारुजम्। आदारिणं यथा गयम्॥ ८.०४५.१३

धनञ्जयम्- सम्पल्लम्भकम्। इन्द्र। दृळ्हा- दृढानाम्। चित्- अपि। आरुजम्- भञ्जकम्। आदारिणम्- आदर्तारम्। गृहम्- कुटुम्बमिति भावः। यथा- इव। विद्म- जानीमः ॥१३॥

ककुहं चित्त्वा कवे मन्दन्तु धृष्णविन्दवः। आ त्वा पणिं यदीमहे॥ ८.०४५.१४

ककुहम्- मुख्यम्। त्वा- त्वाम्। कवे- क्रान्तदर्शिन्। धृष्णो- शत्रुधर्षणशील। इन्दवः- क्लेदनशीला रसाः। मन्दन्तु- तोषयन्तु। पणिम्- धनिनम्। त्वा- भवन्तम्। आ- आभिमुख्येन। ईमहे- याचामहे ॥१४॥

यस्ते रेवाँ अदाशुरिः प्रममर्ष मघत्तये। तस्य नो वेद आ भर॥ ८.०४५.१५

यः। रेवान्- धनवान्। अदाशुरिः- लोभी। मघत्तये- धनमत्तः सन्। प्रममर्षे- अभ्यसूयति। तस्य। वेदः- धनम्। नः- अस्मभ्यम्। ते- त्वम्। आभर- आहर ॥१५॥

इम उ त्वा वि चक्षते सखाय इन्द्र सोमिनः। पुष्टावन्तो यथा पशुम्॥ ८.०४५.१६

पुष्टावन्तः- घासयुक्ताः। पशुम्- गावम्। यथा- इव। इमे- एते। सखायः। इन्द्र। सोमिनः- रसनिष्पादकाः। त्वा- त्वाम्। वि चक्षते- विशेषेण पश्यन्ति ॥१६॥

उत त्वाबधिरं वयं श्रुत्कर्णं सन्तमूतये। दूरादिह हवामहे॥ ८.०४५.१७

अबधिरम्। श्रुत्कर्णं- अस्मदाह्वानं श्रूयन्तम्। सन्तम्- साधुम्। त्वा- त्वाम्। ऊतये- वृद्धये। दूरात्। इह- अत्र। वयम्। हवामहे- आह्वयामः ॥१७॥

यच्छ्रुश्रूया इमं हवं दुर्मर्षं चक्रिया उत। भवेरापिर्नो अन्तमः॥ ८.०४५.१८

यत्- यदि। शुश्रूयाः- शृणुयाः। इमम्- एतत्। हवम्- आह्वानम्। तर्हि। नः- अस्माकम्। अन्तमः- अन्तिकः। आपिः- बन्धुः। भव। दुर्मर्षं- दुःसहं बलम्। चक्रियाः- कुर्याः ॥१८॥

यच्चिद्धि ते अपि व्यथिर्जगन्वांसो अमन्महि। गोदा इदिन्द्र बोधि नः॥ ८.०४५.१९

यत्- यदा। व्यथिः- व्यथिताः। जगन्वांसः- प्रपन्नाः। ते- त्वाम्। वयम्। अमन्महि- मननं कुर्मः। तदा। गोदाः- चिद्रश्मिदायकः सन्। इन्द्र- परमेश्वर। नः- अस्मान्। बोधि- बुद्ध्यस्व ॥१९॥

आ त्वा रम्भं न जिव्रयो ररभ्मा शवसस्पते। उश्मसि त्वा सधस्थ आ॥ ८.०४५.२०

शवसस्पते- बलाधिदैवत। त्वा- त्वम्। जिव्रयः- जीर्णाः। आ रम्भं न ररभ्म- आलम्बनमिव कुर्मः। त्वा- त्वाम्। सधस्थे- यज्ञसदसि। आ- आभिमुख्येन। उश्मसि- कामयामहे ॥२०॥

स्तोत्रमिन्द्राय गायत पुरुनृम्णाय सत्वने। नकिर्यं वृण्वते युधि॥ ८.०४५.२१

नकिः- न कोपि। यम्। युधि- युद्धे। वृण्वति- वारयति। तस्मै। इन्द्राय। पुरुनृम्णाय- प्रभूतपौरुषाय। सत्वने- महासत्त्वाय। स्तोत्रम्- साममयम्। गायत- कीर्तयत ॥२१॥

अभि त्वा वृषभा सुते सुतं सृजामि पीतये। तृम्पा व्यश्नुही मदम्॥ ८.०४५.२२

वृषभ- वर्षक। त्वा- त्वाम्। सुते- रसे निष्पन्ने। सुतम्- निष्पन्नं रसम्। पीतये- अनुभूतये। सृजामि। तृम्प- तृप्तो भव। मदम्- हर्षम्। व्यश्नुहि- अनुभव व्याप्नुहि ॥२२॥

मा त्वा मूरा अविष्यवो मोपहस्वान आ दभन्। माकीं ब्रह्मद्विषो वनः॥ ८.०४५.२३

मूराः- मूढाः। उपहस्वानः- परिहासं कुर्वन्तः। अविष्यवः- रक्षाकामाः। त्वा- त्वाम्। मा। आ दभन्- हिंसन्तु। ब्रह्मद्विषः- ब्रह्मद्वेषिणः। माकीम्- मा। वनः- भजन्तु ॥२३॥

इह त्वा गोपरीणसा महे मन्दन्तु राधसे। सरो गौरो यथा पिब॥ ८.०४५.२४

इह- अत्र। त्वा- त्वाम्। गोपरीणसा- चिद्रश्मिसम्पन्नचित्तेन। महे- महत्यै। राधसे- संसिद्ध्यै। मन्दन्तु- उपासकास्तोषयन्तु। गौरः- कृष्णमृगः। सरः- सरोवरम्। यथा- इव। पिब- रसमनुभव ॥२४॥

या वृत्रहा परावति सना नवा च चुच्युवे। ता संसत्सु प्र वोचत॥ ८.०४५.२५

या- यानि धनानि। वृत्रहा- इन्द्रः। परावति- दूरदेशे। सना- पुराणानि। नवा- अभिनवानि। च। चुच्युवे- प्रेरितवान्। ता- तानि। संसत्सु- सभासु। प्र वोचत- प्रशंसत प्रब्रूत ॥२५॥

अपिबत्कद्रुवः सुतमिन्द्रः सहस्रबाह्वे। अत्रादेदिष्ट पौंस्यम्॥ ८.०४५.२६

कद्रुवः- कद्रोः। पिङ्गलवर्णस्य। दीप्तिमत इति भावः। सुतम्- निष्पन्नं रसम्। इन्द्रः। सहस्रबाह्वे- सहस्रदानाय। अपिबत्- अन्वभवत्। अत्र। पौंस्यम्- पौरुषम्। अदेदिष्ट- अदीप्यत ॥२६॥

सत्यं तत्तुर्वशे यदौ विदानो अह्नवाय्यम्। व्यानट् तुर्वणे शमि॥ ८.०४५.२७

तुर्वशे- त्वरमाणे। यदौ- याज्ञिके। यजते इति यदुरिति शब्दकल्पद्रुमे। नियते वा। यम उपरमे। सत्यम्। अह्नवाय्यम्- प्रातःकरणीयमनुष्ठानम्। विदानः- लम्भयन्। तुर्वणे- युद्धे। शमि- शमम्। व्यानट्- व्याप्तवान् ॥२७॥

तरणिं वो जनानां त्रदं वाजस्य गोमतः। समानमु प्र शंसिषम्॥ ८.०४५.२८

वः- युष्माकम्। जनानाम्- विशाम्। तरणिम्- तारकम्। त्रदम्- शत्रुतर्दयितारम्। गोमतः- धेनुमतश्चिद्रश्मियुक्तस्य। वाजस्य- धनस्य दातारम्। समानम्- समम्। प्र शंसिषम्- अस्तुवम् ॥२८॥

ऋभुक्षणं न वर्तव उक्थेषु तुग्र्यावृधम्। इन्द्रं सोमे सचा सुते॥ ८.०४५.२९

ऋभुक्षणम्- महात्मानम्। तुग्र्यावृधम्- उदकवर्धकम्। इन्द्रम्। सोमे- रसे। सचा- मन्त्रेण सह। सुते- निष्पन्ने। उक्थेषु- मन्त्रेषु। वर्तवे- वरीतुम्। न- सम्प्रति। स्तौमि ॥२९॥

यः कृन्तदिद्वि योन्यं त्रिशोकाय गिरि पृथुम्। गोभ्यो गातुं निरेतवे॥ ८.०४५.३०

यः। त्रिशोकाय- भूर्भुवरादित्रिषु स्थानेषु दीप्ताय जीवाय। योन्यम्- चिद्रश्म्यावरणभूतसद्म। पृथुम्- स्थूलम्। गिरिम्- मेघं गिरिं जडप्रतीकम्। गोभ्यः- चिद्रश्मिभ्यः। निरेतवे- निर्गमनाय। गातुम्- मार्गं दास्यन्। वि- विशेषेण। कृन्तत्- अच्छिनत्॥३०॥

यद्दधिषे मनस्यसि मन्दानः प्रेदियक्षसि। मा तत्करिन्द्र मृळय॥ ८.०४५.३१

मन्दानः- सन्तुष्टः। यत्। दधिषे- धारयसि। मनस्यसि- पूजयसि। प्र- प्रकर्षेण। इयक्षसि- यच्छसि। तत्सर्वम्। इन्द्र। मा कः- किं नाकार्षीः। इन्द्र- परमेश्वर। मृळय- आनन्दय॥३१॥

दभ्रं चिद्धि त्वावतः कृतं शृण्वे अधि क्षमि। जिगात्विन्द्र ते मनः॥ ८.०४५.३२

क्षमि- भूमौ। अधि। त्वावतः- त्वद्विधस्य। दभ्रम्- अल्पम्। चित्- एव। हि- खलु। कृतं कर्म। शृण्वे- श्रूयते। यच्छ्रूयते तच्छतांशमेवेति भावः। शततमी सा तनूर्मे बभूवेति यथा। इन्द्र- परमेश्वर। ते- तव। मनः- चित्तम्। जिगातु- अस्मानभिगच्छतु॥३२॥

तवेदु ताः सुकीर्तयोऽसन्नुत प्रशस्तयः। यदिन्द्र मृळयासि नः॥ ८.०४५.३३

इन्द्र- परमेश्वर। नः- अस्मान्। यत्- याभिः। मृळयसि- आनन्दयसि। ताः। तव- ते। सुकीर्तयः- शोभनख्यातयः। उत- अपि च। प्रसस्तयः- प्रशंसाः। असन्- भवेयुः। ॥३३॥

मा न एकस्मिन्नागसि मा द्वयोरुत त्रिषु। वधीर्मा शूर भूरिषु॥ ८.०४५.३४

एकस्मिन् द्वयोः त्रिषु भूरिषु- प्रभूतेषु। आगसि- पापेषु। शूर- समर्थ। नः- अस्मान्। मा। वधीः- हिंसीः॥३४॥

बिभया हि त्वावत उग्रादभिप्रभङ्गिणः। दस्मादहमृतीषहः॥ ८.०४५.३५

त्वावतः- त्वद्विधात्। उग्रात्- उद्गूर्णात्। अभिप्रभङ्गिणः- अभिप्रहर्तुः। दस्मात्- दर्शनीयात्। ऋतीषहः- शत्रुकृतहिंसां सहतः। बिभय- बिभेमि। हि- खलु॥३५॥

मा सख्युः शूनमा विदे मा पुत्रस्य प्रभूवसो। आवृत्वद्भूतु ते मनः॥ ८.०४५.३६

प्रभूतवसो- प्रभूतधन। सख्युः- मित्रस्य। पुत्रस्य- तनयस्य वा। शूनम्- वृद्धम्। मा। विदे- आवेदयामि। ते- तव। मनः- चित्तम्। आवृत्वत्- आवर्तयतु ॥३६॥

को नु मर्या अमिथितः सखा सखायमब्रवीत्। जहा को अस्मदीषते॥ ८.०४५.३७

मर्याः- हे मर्त्याः। अमिथितः- अनाकुष्टः। कः। सखा। सखायं प्रति। जहा- अहं कं जघान। कः। अस्मत्- अस्मत्तः। ईषते- पलायते। इति। ब्रवीति ॥३७॥

एवारे वृषभा सुतेऽसिन्वन्भूर्यावयः। श्वघ्नीव निवता चरन्॥ ८.०४५.३८

श्वघ्नीव निवता चरन्- शुनकेन दस्युबाधक इव। यः शुनकेन चोरानन्विष्य नाशयति स श्वघ्नी। स यथा करोति तथेन्द्रो देवशुन्या जिज्ञासान्वेषणवेदनप्रतीकभूतया रसं मृगयन्निति भावः। वृषभ- वर्षक। त्वम्। एवारे- एवमागच्छति सोमे रसे। सुते- अभिषुते निष्पन्ने। असिन्वन्- अबध्नन्। मोचयन्निति भावः। भूरि- प्रभूतं सोमं रसम्। आवयः- अभक्षयः। अन्वभवः ॥३८॥

आ त एता वचोयुजा हरी गृभ्णे सुमद्रथा। यदीं ब्रह्मभ्य इद्ददः॥ ८.०४५.३९

ते- तव। एता- इमौ। वचोयुजा- मन्त्रेण युज्यमानौ। हरी- प्राणतुरगौ। सुमद्रता- कल्याणरथौ। आ गृभ्णे- गृह्णामि। ब्रह्मभ्यः- ब्राह्मणेभ्यः। ईम्- इदं धनम्। ददः- ददासि ॥३९॥

भिन्धि विश्वा अप द्विषः परि बाधो जही मृधः। वसु स्पार्हं तदा भर॥ ८.०४५.४०

विश्वाः- सर्वान्। द्विषः- द्वेष्टॄन्। भिन्धि- छिन्धि। परि बाधः- बाधकान्। मृधः- हिंसकान्। जहि- नाशय। स्पार्हं- स्पृहणीयम्। वसु- धनम्। आ भर- आहर ॥४०॥

यद्वीळाविन्द्र यत्स्थिरे यत्पर्शाने पराभृतम्। वसु स्पार्हं तदा भर॥ ८.०४५.४१

इन्द्र। यत्- या चिद्रश्मिसम्पत्। वीळौ- दृढे। स्थिरे। पर्शाने- विमर्शनक्षमे। मेघे गिरौ वा जडप्रतीक इति भावः। निहिता अस्ति। ताम्। आ भर ॥४१॥

यस्य ते विश्वमानुषो भूरेर्दत्तस्य वेदति। वसु स्पार्हं तदा भर॥ ८.०४५.४२

ते- त्वया। दत्तस्य- दत्तम्। भूरेः- बहु। यस्य- यद्धनम्। विश्वमानुषः- सर्वे मनुष्याः। वेदति- जानन्ति। वसु स्पार्हं तदा भर॥४२॥